

України ; редкол. : О. Л. Ануфрієва [та ін.] ; голов. ред. В. В. Олійник. – К. : АТОПОЛ ГРУП, 2015. – Вип. 15(28). – С. 236–245.

3. Голлви Т. Максимальная самореализация: Работа как внутренняя игра / Тимоти Голлви ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2007. – 264 с.

4. Дауни М. Эффективный коучинг: Уроки коуча коучей (Effective Coaching: Lessons from the Coaches' Coach) / Майлз Дауни ; пер. с англ. Е. Гладкова. – М. : Издательство «Добрая книга», 2013. – 288 с.

5. Кови С. Семь навыков высокоэффективных людей: Мощные инструменты развития личности / Стивен Р. Кови. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 375 с.

6. Коучинг у діяльності практичного психолога системи освіти: спецкурс для слухачів очно-дистанційної форми навчання в системі післядипломної педагогічної освіти / О. О. Нежинська, В. М. Тименко ; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2015. – 44 с.

7. Уитмор Дж. Коучинг высокой эффективности. Новый стиль менеджмента, развитие людей, высокая эффективность (Coaching for Performance: GROWing People, Performance and Purpose) / Джон Уитмор ; пер. с англ. – М. : Международная академия корпоративного управления и бизнеса, 2005. – 168 с.

8. Coaching / Anna Cywińska, Sylwia Majewska, Kamila Peplak-Kowalska, Eliza Szwec. – Wydanie pierwsze. – Lublin, 2013. – 190 s.

9. Stoltzfus T. Sztuka zadawania pytań w coachingu / T. Stoltzfus. – Wyd. Aetos Media. – Wrocław, 2012. – 102 s.

УДК 811.161.2'42:82–1:728.1

Л. С. ПРОКОПОВИЧ, О.Й.КУРИЛО
Мукачівський державний університет

КОНЦЕПТ ХАТА – ВАЖЛИВИЙ ФРАГМЕНТ МОВНО-ПОЕТИЧНОЇ КАРТИНИ СВІТУ

Мову сьогодні розглядаємо передусім як основний засіб, що дає змогу пояснити сферу людської ментальності, поведінку людини, її світогляд, спосіб мислення, процеси породження думки, оскільки саме вона визначає спосіб членування світу у тій чи тій культурі, спосіб його опису, інтерпретації. Мову нині досліджують у різних ракурсах, наукових лінгвістичних парадигмах, серед яких основні – *антропоцентрична і дискурсцентрична*.

Лінгвістична концептологія як окрема сфера концептології сформувалась порівняно нещодавно – на початку ХХІ сторіччя.

Концептосфера (мікроконцептосфера) і концепт належать до основних понять сучасного мовознавства.

Термін "концептосфера" вперше застосовує Д. Лихачов. Під концептосферою науковець розуміє "сукупність потенцій, що відкриваються в словниковому запасі окремої людини, як і всієї мови загалом" [4, с. 282].

О. Селіванова називає концептуальною системою (концептосферою) "систему концептів у свідомості людини, що відтворює у вигляді структурованих і упорядкованих знань уявлення про дійсність, світ і результати внутрішнього рефлексивного досвіду людини" [6, с.261]. Визначальним завданням для неї є експлікація концептів, що складають ККС (концептуальну картину світу), у якій зберігаються знання, досвід людської діяльності, процесів, пізнання світу.

В. Красик зазначає, що лінгвісти намагаються позбутися багатозначності терміна "концепт" і пропонують альтернативні аналоги: "лінгвокультурема" (В. Воробйов), "міфологема" (В. Базилев), "логоепістема" (Е. Верещагін, В Костомаров), "концептуал" (О. Бунесєва), що їх починають уживати в лінгвістичній літературі від початку 90-х років ХХ ст.

Отже, термін "концепт" у лінгвістиці – старий та новий одночасно, що "як і більшість наукових понять, уводиться з відомою долею пафосу та через когнітивну метафору" [1, с. 15]; це "брунька найскладніших суцвіть" і "ембріон уявних операцій" [2, с. 272-273]; "квант знання" [3, с. 91]; "згусток культури" [7, с. 40]; "ген культури" [5, с. 16–17].

Концепт *хата* посідає особливе місце в системі концептів. Хата – це не тільки матеріальне осердя сім'ї, а й осередок внутрішнього духовного світу. Таке ставлення відбито в ритуалах, традиціях, звичаях обрядах, віруваннях досить повно і розмаїто воно відображено і в мові. Джерельну базу нашого дослідження становлять тексти поетичних творів Л.Костенко, В.Симоненка, В.Стуса, М.Руденка, І.Драча, Д.Павличка, М.Вінграновського та ін. авторів, творчість яких репрезентує українську мову другої половини ХХ ст. у її жанровому поетичному різновиді.

Когнітивний аналіз поетичних дискурсів, поєднаних з аналізом структурної семантики, сприяє системному розгляду зазначеного концепту, що дозволяє зробити висновки про багатошаровість мовної свідомості, виділяючи при цьому загальнолінгвальний, національно детермінований компоненти, простежити аксіологічний вимір, що об'єктивується через мовні знаки і є базовим для національно культурного змісту.

У поетичному світі *хата* – це своєрідний епіцентр розгортання ліричних подій, недаремно такі частотні поетичні обставини *коло хати, біля хати, навколо хати* тощо: *біля хати білий батько на канані* (Вінграновський); *Пише, рідна, що навколо хати/ наш садок вишневий забілів* (Симоненко); *Улітку під вербою біля хати/ Княгиня почала дітей навчати* (Руденко); *А коло хати пелехатий сонях / пасе траву в блакитному дощі* (Костенко). Такі поетичні вислови аперцептивно апелюють до автологічних, не метафоризованих, але насичених національним змістом образів Т. Шевченка: *Садок вишневий коло хати; Сім'я вечера коло хати* тощо. Продовжуючи цю традицію, автори виявляють особливе естетичне чуття, яке «до певної міри формує у людині своєрідний спектр бачення тієї невербалізованої поетичності, якою наповнений світ» [9, с.15].

Оцінність архітектурного образу *хата* демонструє сформований навколо нього в мові української поезії другої половини ХХ ст. епітетний ряд – *рідна, батьківська, біла, блакитна, сива, далека, стара* [див. також СЕУМ, с. 377–378].

Рідна – найбільш популярне художнє означення *хати* в українській словесності. Внутрішньо притаманна йому конотація інтимності посилюється при поєднанні із займенником *моя* в рамках конструкції звертання: *Відчиняла ти лагідно двері,/ [...] Друзів кликала до вечері,/ Рідна хато моя стара* (Симоненко); *Я прощаюся нині з тобою,/ Рідна хато моя, назавжди*

(Симоненко); *Добридень, рідна хато! Де ви, рідні, – стрічайте сина блудного* (Стус).

Окремий постійний поетичний мотив – ностальгійно-інтимне зізнання авторів у своїх почуттях до рідного дому, рідної хати. Частотні його виразники у текстах – словосполуки *найдорожча рідна хата, наймиліша рідна хата* і т. ін.: *Я бачив на землі хорому,/Просторі, мов аеродроми,/ Палаці для тисячоліть,/ Та найдорожча рідна хата,/ Ота маленька, небагата* (Павличко); *Де стоять в обновах білих, в чистому вбранні/ Рідні хати, білі хати з хмелем при вікні* (Симоненко,).

Позитивне авторське ставлення до *хати, рідної хати* виявляють колоративні епітети *біла, біла-біла, блакитна, сива* тощо. Пор.: *Хата моя, біла хата,/ Казко тепла й доброти,/ Стежка від тебе хрещата/ В'ється в далекі світи* (Луценко); *Отака біла-біла хата/ Серед білого-білого цвіту* (Драч); *Сто віків мій вік заприг/ Сиву хату розхитати* (Драч); *Сніпки золотисті загачують греблю,/ Бо хата блакитна текла б в небеса* (Драч). В останній ілюстрації дослідник І. Мойсеїв прочитує глибокий екзистенційно-імпресіоністичний зміст: «жовто-блакитний імпресіонізм тут поєднано з одвічним прагненням до високости». У поезії Л. Костенко виявлено співзвучні мотиви образного пейзажотворення: *На те й погорільці – будуємо хатку./ Над хаткою небо. А знов голубе* (Костенко). Рідна хата – одне з основних утілень української національної ментальності, що має символічне значення і є тим концептуальним стрижнем мовної і позамовної дійсності, довкола якого тисячоліттями формувалася українська культура і українська вдача.

Література

- 1 Арутюнова Н. Д. Введение / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка: ментальные действия: [сб. ст.]. / Рос. АН, науч. совет. по ист. мировой культуры : Пробл. группа "Логический анализ языка" ин-та языкозн.; [отв. ред. Н. А. Арутюнова]. – М. : Наука, 1994. – С. 3 – 4.
2. Аскольдов С. А. Концепт и слово/ С. А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: [антология]. – М. : Academia, 1997. – С. 276–279.
3. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов:[Текст] / Е .С. Кубрякова, В. С. Демянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина; [под. общ. ред. Е. С. Кубряковой]. - М. : Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1996. – 248 с.
4. Лихачев Д. С. Концептосфера русского языка / С. Д. Лихачев// Русская словесность. От теории словесности к структуре текста: аналогия : [под. общ. ред. В. П. Нерознака]. – М. : Academia, 1997. – С. 280 – 287.
5. Ляпин С. Х. Концептология: к становлению подхода:[Текст] / С. Х. Ляпин // Концепты : [науч .тр. Центроконцепта]. – Архангельск : Изд - во Помор.ун- та, 1997. – Вып. 1. – С. 11 – 35.
- 6.Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2006 – 712 с.
7. Слышкин Г. Г. Текстовая концептосфера и ее единицы / Г. Г. Слышкин // Языковая личность: аспекты лингвистики лингводидактики : [сб. науч. тр.] / ВГПУ. – Волгоград : Перемена, 1999а. – С.18 – 27.
- 8.Словник епітетів української мови / [С.П.Бибик, С.Я.Єрмоленко, Л.О.Пустовіт / за ред. С.Я.Єрмоленко]. – К. : Довіра, 1998. – 431 с.
- 9.Ставицька Л.О. Естетика слова в українській поезії 10–30 рр. ХХ ст. / Л.О.Ставицька. – К. : Правда Ярославичів, 2000. – 154 с.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>